

Magija, religija i nauka u antropološkoj perspektivi (predstave, verovanja i znanja)

Antropologija za studente demografije

prof. dr Mioš Milenković

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet

Današnje teme

- * Religija, magija, nauka u antropološkoj perspektivi;
- * ekspertiza, relativizam i populizam;
- * Predstave, verovanja i znanja kao savremeni demografiji interesantni sociokulturni fenomeni.
- * Ključno – demografske posledice

Magija

- * Magija se obično definiše negativno, u odnosu na ono što ona nije - „ispravna“ religija i „racionalna“ nauka
- * Ona nas intrigira i plaši istovremeno
- * U modernom društvu je isključivana iz domena razumnog i prihvatljivog
- * U postmodernom društvu se vratila na velika vrata, posebno kroz new age pokrete koji su odigrali značajnu ulogu u destruiranju autoriteta medicine, na primer
- * **Povratak magijskom načinu mišljenja ima značajne demografske posledice**

- * Magija može težiti dobru ili zlu (iz perspektive vršioca obreda)
- * Mnoga društva, pa i naše tradicionalno društvo, imaju magijske rituale osmišljene da obezbede dobre useve, množenje divljači, povećanje plodnosti domaćih životinja, a posebno izbegavanje ili lečenje bolesti kod dece i ljudi.
- * Mi danas, po navici, na osnovu obrazovanja ili iz sramote odbacujemo magiju i povezujemo je sa primitivizmom, mada i sami ponekad vršimo magijske radnje (čak i kada toga nismo svesni)
- * I u složenim i razvijenim društvima poput našeg magija je prisutna, od rođenja do smrti, prati nas kroz život u okviru našeg životnog ciklusa, kao deo narodne kulture odnosno folklora
- * Problem - povratak magije u institucije, medije i javne službe koje bi navodno trebalo da su racionalno zasnovane

...

- * Kada se bavimo rizičnim aktivnostima i danas možda stavljamo amajliju (ili nam je daje neko stariji, najčešće baka ili majka). Amajlija služi tome da prizove pomoć naklonjenih natprirodnih bića (a ponekad i da spreči dejstvo onih nenaklonjenih)
- * Savremeni čovek takođe često veruje da će se zaštititi tako što nešto NE čini - ne menjamo odeću u kojoj smo položili ispit ili se "smuvali" s nekim, postimo određenim danom da ne privučemo gnev nekog sveca i sl.
- * Na osnovu istog skupa uverenja i predstava vračevi i vračare otimaju novac lakovernim ljudima kako bi im izlečili decu (ili bacili crne čini na nevernog seksualnog partnera)

- * **Vračanje i veštičarenje** su najatraktivniji tipovi magije - prizivanje sila, duhova, natprirodnih bića da rade na štetu određenih ljudi.
- * Vračanje uključuje upotrebu materijala, predmeta, „lekova“, delova tela ili drugih opipljivih elemenata za prizivanje natprirodne zlobe
- * Veštičarenje nastoji da postigne isto uz pomoć misli i emocija (pa je teško dokazivo - nema materijalnih dokaza, ne može se reći ni da postoji ni da ne postoji, dakle nije podložno opovrgavanju na osnovu pozitivnih dokaza i zato je opstalo, kao možno sredstvo manipulacije i danas).
- * Mnoge magijske prakse ovog tipa su i danas prisutne i u našem društvu, iako su zabranjene – predstavljaju ozbiljan bezbednosni i medicinski (dakle i demografski) problem

Predstave

- * **Važno je da razumete logiku magije kako biste razumeli logiku ljudske misli, posebno kolektivne**
- * Magija nije karakteristična samo za davna vremena ili „primitivne“ zajednice/osobe
- * Rođenje i smrt, upoznavanje („sparivanje“) ili njegov izostanak, kao i brojni drugi demografiji interesantni fenomeni nisu rukovođeni samo racionalnim izborom
- * Pritisak sredine, posebno kroz folklorne običaje, neprekidno unosi magijski momenat u ponašanje skoro svih ljudi – važno je da razumete da magija nije „negde tamo“ (u šumama ili dalekoj prošlosti)

Religija

- * Religija je bilo koji skup stavova, verovanja i praksi koji se odnose na natprirodnu moć, bilo da moć imaju sile, bogovi, duhovi ili demoni (ima istu osnovu kao magija, mada je po pravilu **organizovana** društvena institucija)
- * Religijska uverenja i običaji se nalaze u svim poznatim savremenim društvima, a arheolozi tvrde da su pronašli znake religioznih verovanja stare ne manje od 60.000 godina.
- * Čuveni primer – neandertaska sahrana sa cvećem (pećina Šanidar u Kurdistanu, u Iraku) datovana na pre 70,000 godina
- * Teorije o univerzalnosti religije uglavnom su adaptacionističke i sugerišu da ljudi stvaraju religije kao odgovor na univerzalne potrebe ili uslove, uključujući potrebu za intelektualnim razumevanjem, vraćanjem na osećanja iz detinjstva, suzbijanje anksioznosti i neizvesnosti, ispunjavanje potrebe za zajednicom i/ili obezbeđivanjem saradnje.

Verovanja, uverenja

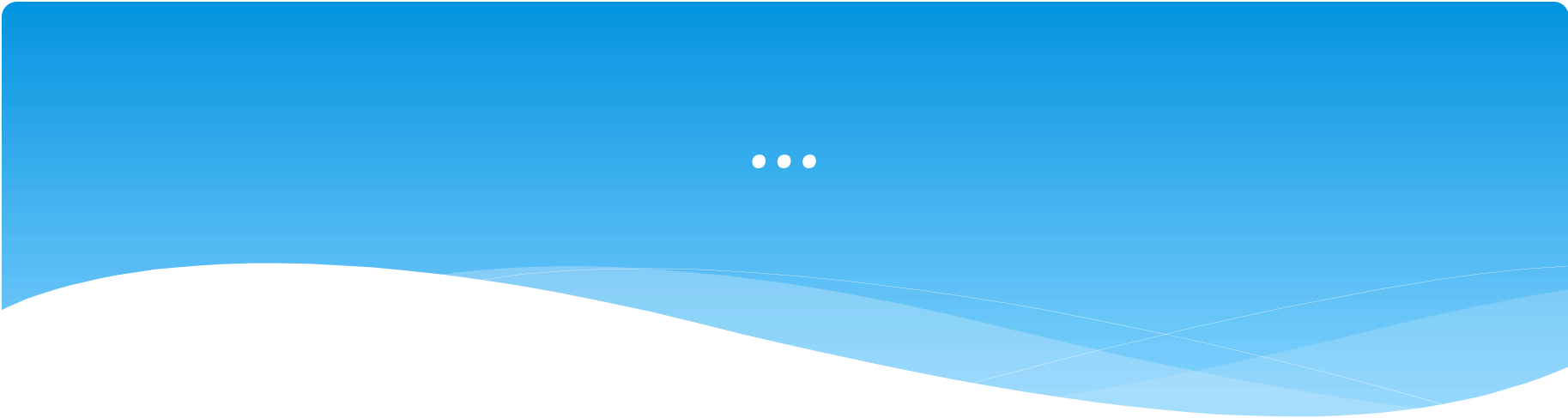
- * Naučnici se uglavnom NE slažu oko toga zašto je ljudima potrebna religija - na osnovu antropoloških i srodnih istraživanja znamo za ogromne varijacije, komparativno i kroz istoriju
- * Varijacije u verskim verovanjima se ogledaju u vrstama i izgledu natprirodnih bića ili sila, strukturi ili hijerarhiji tih bića, šta ta bića zapravo rade, šta se dešava ljudima nakon smrti itd.
- * U svim kulturama, objekti, ljudi ili mesta mogu biti utelovljeni dobre sile ili zle/štetne sile, natprirodne bića mogu imati ili neljudsko ili ljudsko poreklo kao i različite karakterne osobine
- * Verovanje u zagrobni život – važan agens kulturne dinamike

...

- * Religijska uverenja mogu promovisati poverenje/saradnju unutar grupe ili konflikt van grupe (što uglavnom izazivaju religijski lideri koji tvrde da samo oni znaju istinu, da komuniciraju sa natprirodnim silama, da se moraju bespogovorno slediti, koji šire verovanja da drugačiji svet nije moguć, ili čak pozivaju otvoreno na sveti rat)
- * Religija je usko povezana sa demografskim procesima – njeno postojanje/izostanak je deo kulture koji **najviše utiče na demografske fenomene**
- * Postoji korelacija između tipa religije, političkog i ekonomskog ponašanja zajednica i pojedinaca, i demografskih posledica

Religijske prakse

- * Religijske prakse značajno variraju u pogledu **vrste** religijskih funkcionera i **načina** na koji ljudi komuniciraju sa natprirodnim.
- * Često uključuju **rituale** (ponavljane/propisana ponašanja), koji su uglavnom kolektivni i ojačavaju osećaj vere, osećaj zajednice i sl.
- * Interakcije ljudi sa **natprirodnim** variraju: molitva, proricanje, fiziološka iskustva i stanja (npr. trans), ritualni teatar/simulacija, gozba/orgije, prinošenje žrtve...
- * Postizanje izmenjenih psihičkih stanja (poput transa) deo je religijske prakse u u 90% svetskih društava.
- * Interakcija sa natprirodnim: molba, ubeđivanje ili zahtevanje da se dogodi nešto što nismo u stanju da sami učinimo ili što je realno nemoguće (sličnost sa magijom, koja nije biti institucionalizovana poput religije)

...

- * Kao i u slučaju magije, religijskim ritualima možemo izazivati **dobro** (na primer, molimo boga za letinu) ili **zlo** (na primer, da spali naše neprijatelje)
- * **Primetan je uticaj religije i magije u društvima koja nemaju državu** i neki vid suda
- * U svim društvima postoje osobe (magijski ili religijski "funkcioneri") koje sa punim ili nepunim "radnim vremenom" obavljaju dužnosti komunikacije sa natprirodnim
- * Osnovni tipovi: šamani, čarobnjaci/veštice, medijumi i sveštenici

Šamani

- * Šaman je magijsko-religijski posrednik (obično "sa pola radnog vremena"), čija je primarna funkcija da, povremeno, po pozivu pojedinaca ili zajednice, leči ljude svetim ritualima, koji sadrže pesmu, igru (obično pantomimu), i materijalne predmete folklornog tetra
- * Šamani su obično muškarci, mada u nekim društvima to mogu biti isključivo žene (u Koreji, na primer)
- * „Bave se“ i pojedincima (lečenje) i zajednicom (letina), a „nadležni su“ i za dobro i za zlo (pa su im funkcije često slične onima vračeva i vračara)

Medijumi

- * Medijumi su, s druge strane, obično žene.
- * I one to rade ponekad („honorarno“ bismo mi danas rekli ili „sa pola radnog vremena“), osim u cirkusu (što je takođe retko)
- * One „povezuju“ realni svet i natprirodno, tako što omogućavaju da neka sila ili predak, pomogne, „izleči“ itd.
- * Padaju u trans ili opsednutost (sila ili predak ih „zaposednu“) i u takvom ritualu se grče, drhte i najčešće posle imaju amneziju
- * U satanističkim i srodnim ritualima medijumi se koriste da prizovu zlo koje treba da da moć onome ko je naručio ili izvršio prizivanje, ili da, u ekstremnim slučajevima, dovede do „smaka sveta“

Sveštenici

- * Za sveštenike kažemo da rade „sa punim radnim vremenom“ – to su funkcioneri, specijalizovana lica (obično muškarci, mada u antici često i žene kojima je ta uloga kroz istoriju postepeno oduzimana)
- * U većini društava imaju poseban, viši status, što može biti praćeno i boljim imovinskim stanjem i uticajem na društveno-politička pitanja (moć), posebno u retradicionalizovanim društvima poput našeg
- * Veruje se da su izabrani da komuniciraju sa natprirodnim silama (bogovima, duhovima predaka i sl.)
- * U organizovanoj religiji koja je povezana sa sekularnim vlastima simulira se i njihovo formalno obrazovanje

Religijska promena

- * Religijska promena je važan kulturni fenomen u društveno-humanističkim naukama
- * Može mu se pristupiti ideološki, iz perspektive slavljenja ili kuđenja ("napredak", "izdaja") mada je iz naučne perspektive posebno važan zato što proizvodi ekonomske i političke - dakle demografske – posledice
- * Događa se objavom od strane sekularnog autoriteta, poput cara (npr. prelazak na hrišćanstvo ili islam), dobrovoljno (npr. prelazak u islam u Osmanskom carstvu zbog ekonomskih povlastica) ili nasilno (npr. prelazak čitavih zajednica Indijanaca pod nagovorom katoličkih misionara u pratnji vojske).
- * Verske promene ne moraju biti direktne već se dešavaju i u vidu postupene revitalizacije ili kroz fundamentalističke pokrete, uglavnom kao konzervativna reakcija na društvenu promenu.

Religija i moć

- * Sve glavne religije periodično odlikuje **konzervativni fundamentalizam**, onda kada religijski funkcioneri izgube direktnu vezu sa sekularnim vlastima (to je između ostalog glavni razlog zašto političari nastoje da budu „dobri sa“ sveštenstvom kroz istoriju). One ipak imaju i **jaku funkciju socijalnog rada** (pomaganje ubogima i siromašnima, preteče penzijskog sistema...)
- * Verske promene izazivaju značajne ekonomske, političke i demografske promene, mada ne uvek revolucionarno i dramatično (ponekad su u pitanju spore, „evolutivne“ promene)
- * Skoro sve glavne crkve ili religije započele su kao manjinske sekte ili kultovi, koji su bili i politički i društveni pokreti, a ne samo verski (sa jakim klasnom, socijalnom notom) – to je i osnovni razlog zašto se špijunske agencije zanimaju za sekte/male verske zajednice
- * Demografija je direktno povezana sa magijsko-religijskim pitanjima zbog velike moći religijskih funkcionera da upravljaju predstavama o reprodukciji i njima usmeravaju populacionu politiku izvan institucija moderne države

Nauka

- * "Nauka" nam je ovde relevantna u dva osnovna smisla.
- * Prvo, kao predmet antropološkog istraživanja, na isti način kao što su to i „srodstvo“, „seksualnost“ ili „nematerijalno nasleđe“. Antropolozi su etnografski proučavali **naučne prakse i pratili efekte naučnih saznanja** u drugim sferama ljudske delatnosti, tretirajući nauku kao kulturnu formu.
- * Kao i drugi naučnici koji se bave „naučnim i tehnološkim studijama“, antropolozi postavljaju pitanja kao što su: da li je naučno znanje „društveno konstruisano“? Da li je važna „kultura“ naučnika? Šta je objektivnost? Da li je nauka posebna vrsta aktivnosti ili domena? Da li se naučnici bave opisivanjem sveta ili njegovom transformacijom? Da li nauka može biti samo „zapadna“, pa samim tim i racionalnost, i na njoj zasnovani progres?

...

- * U drugom smislu, pitamo se **o naučnom karakteru** same antropologije, što možete da iskoristite i da se zapitate o naučnom karakteru svake društveno-humanistike nauke pa i demografije
- * Posebno u vremenu retradicionalizacije i populizma, od 1980-ih do danas, naučni karakter društvenih nauka je doveden u pitanje od strane samih društvenih naučnika
- * Relativizacija naučnog znanja doprinela je usponu populizma, tako da danas znamo da smo „i sami krivi“
- * Kako vi, kao budući demografi, da se postavite prema fenomenu poricanja naučnog znanja u korist obnovljenog autoriteta magije i religije, recimo putem etnoreligijskog nacionalizma koji dominira politikom ili etnomedicinskog praznoverja koje zamenjuje zvaničnu akademsku medicinu

Znanja

- * To nas vodi pitanju kako definišemo znanje? Kako razlikujemo nauku od ne-nauke?
- * O tome razmišljamo na dva snovna načina:
 - * a) kako da razlikujemo nauku od ne-nauke
 - * b) kako da razlikujemo nauku od pseudonauke
- * Iako se ova pitanja razlikuju normativno i na teorijskom planu ona se prepliću na planu društveno-političke prakse
- * Pseudonačnici danas koriste ne-naučne institucije (posebno političke partije i pokrete, kao i religijske organizacije) da podriju naučne temelje progresa zato što su oni sekularni – sposobnost decentriranja od dogme predstavlja samu srž nauke
- * Postoje religijske organizacije koje prihvataju nauku , integrišu je i razvijaju je kao rezultat božje promisli

- * Nauka se, istorijski, odvajala do religije, koja se, opet istorijskim odvajala od magije – to su socijalno razdvojeni domeni kroz istoriju i prvo pitanje nije ozbilan problem (znamo **šta nauka nije**, ona nije ni religija ni magija, ali ni umetnost, ni sport, ni politika itd., makar to ne bi trebalod a bude)
- * Drugo pitanje je teže i zanimljivije, a i posebno je relevantno danas, i u našem društvu – **kako otkriti pseudonauku?**
- * Tipičan način da otkrijete pseudonaučnika jeste da osmotrite šta on(a) radi – ako samo traga za načinima da dokaže da su mu/joj tvrdnje istinite i da ih pretvori u dogmu, a ne trudi se da ih podvrgne kritici i opovrgne radi unapređenja saznanja
- * Posledica – pseudonaučnici su ostvarili društveni primat tako što su podvalili javnosti da smo mi sami u nauci dokazali da nismo u pravu (što nam je i osnovni posao, kako bismo znali više i bolje)
- * Racionalno akademsko opovrgavanje pseudonauke „ne pali“ – ona je spojena sa religijom, politikom, društvenim pokretima, identitetskim grupama, utkana je u društveni život kroz medije i sl.

Relativizam

- * Relativizam je najmoćnije analitičko oruđe antropologije, koje je potom pretvoreno u društveno-političko oružje protiv celokupne nauke, pa i same antropologije
- * Setite se uvodnog predavanja – relativizam nam pomaže da razumemo razlike, ali se izvan akademskog kontesta koristi upravo da bi se društvene razlike „zacementirale“
- * Najznačajnija zloupotreba relativizma je njegovo otimanje od strane pseudonauke i pretvaranje u navodni razlog za napuštanje društva zasnovanog na ekspertskom znanju
- * Akademska funkcija relativizma bilo je unapređenje saznanja putem decentriranja, mada se on danas koristi radi zamene naučnog znanja pseudonaučnim

Ekspertiza (elitizam znanja)

- * Modernost se, između ostalog, od pred-modernosti razlikuje po upotrebi naučnog znanja u svrhu razvoja
- * Eksperti, istraživači, profesori – visokoobrazovani profesionalci u specijalizovnim institucijama – decenijama su upravljali društvenih progresom
- * Oni/e su, po definiciji, obrazovaniji, bolje plaćeni, ugledniji itd.

...

- * Kako su od „ponosa nacija“ postali „dežurni krivci“? I kakve to ima veze sa profesijom demograf?
- * Elitizam se u popularnom i medijskom diskursu konotira negativno („ne budi elitista“ u smislu „ne izdvajaj se“) ali u pitanju je zamena teza
- * Elitizam znanja ne implicira društvenu segregaciju – upravo suprotno, socijalni egalitarizam je proizvod akademskog diskursa (on nije prirodno stanje, on je socijalna težnja obrazovanijih)

Populizam i retradicionalizacija

- * Retradicionalizacija, povratak magiji, religiji i kolektivizmu (religijskom, etničkom) praćeni su negiranjem moći nauke da unapređuje svet
- * Nauka se danas predstavlja kao opasna, gotovo demonska sila
- * Nauka je sama za to dala brojne povode (između ostalog, izumima poput nukleranog oružja ili veštačke inteligencije)
- * Izumi **nisu inherentno** dobri ili zli, konzervativni ili napredni, već ih takvima čini njihova **upotreba**
- * Populizam je najznačajniji savremeni fenomen koji je vama relevantan kao budućim demografima, zato što je direktno povezan s tim ko kontroliše demografske procese

Demografske posledice brkanja naučnog i nenaučnog

- * Zdravlje – lekari ili vračevi; vakcinacija kao političko pitanje?
- * Reprodukcijska – individualna odluka ili etnoreligijsko pitanje?
- * Selekcija – povratak rasne, ali i etnoreligijske eugenike
- * Vantelesna egzistencija - veštačka inteligencija i migracija u alternativne realnosti
- * Razvoj i dužina života – postoji li „dužnost da se umre“ i da li neko ima pravo to da propiše?

Hvala na pažnji

- * milmil@f.bg.ac.rs
- * <http://moodle4.f.bg.ac.rs/course/view.php?id=438>
- * Pijajte sve što vam nije jasno u vezi sa predavanjima/prezentacijama PRE ispita